

ÇEVRE HUKUKU AÇISINDAN STRATEJİK ÇEVRESEL DEĞERLENDİRME

STRATEGIC ENVIRONMENTAL ASSESSMENT IN TERMS OF
TURKISH ENVIRONMENTAL LAW

Ahmet M. GÜNEŞ*

Özet: Stratejik çevresel değerlendirme (SÇD), çevresel mülâhazaların plan, politika ve programların hazırlanması ve kabulü aşamasına dahil edilerek bu aşamalarda dikkate alınmasını mümkün kılan bir süreçtir. Stratejik çevresel değerlendirmenin hedefi, sürdürülebilir bir kalkınmayı teşvik ışığında çevrenin yüksek bir seviyede korunmasını sağlamak ve çevresel gereklerin plan, politika ve programların hazırlanması ve kabulü aşamasına dahil edilmesine katkıda bulunmaktır. İlk kısmında stratejik çevresel değerlendirmenin kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi ortaya konan çalışmamızda, daha sonra Espoo Protokolü kısaca ele alınmış, bunu takiben Avrupa Birliği'nin Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş ve son olarak da Türk çevre hukuku açısından kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Stratejik çevresel değerlendirme, Espoo Protokolü, AB Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi (2001/42/AT), Türk çevre hukuku .

Abstract: Strategic Environmental Assessment (SEA) is a process by which environmental considerations are required to be integrated into the preparation and adoption of plans, politics and programs. The aim of the Strategic Environmental Assessment is to provide for a high level of protection of the environment and to contribute to the integration of environmental considerations into the preparation and adoption of specified plans, politics and programs with a view to promoting sustainable development. In this article, first the main features of the Strategic Environmental Assessment are presented. After a brief overview of the Espoo Convention the Directive of the EU is analyzed in detail. This article ends with an evaluation in terms of Turkish environmental law.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, LLM (Münster).

Keywords: Strategic Environmental Assessment, Espoo Convention, European Strategic Environmental Assessment Directive (2001/42/EC), Turkish environmental law.

I. Giriş

Çevre hukukunun en önemli konularından biri olan “Çevresel Etki Değerlendirmesi” (ÇED),¹ günümüzde dünya ölçeğinde geniş bir kabul gören ve birçok ülkenin ulusal mevzuatında yerini bularak uygulamaya aktarılmış teknik bir araçtır. En geniş anlamıyla ÇED, çevre üzerinde önemli etkiler doğurabilecek faaliyetlerle ilgili projelerin planlama aşamasından başlayarak faaliyetin inşaat, işletme ve sona erdirilmesinden sonra ortaya çıkabilecek etkilerinin, proje hakkında karar alınmadan önce bilimsel yöntem ve tekniklerle incelenmesi, varsa olumsuz etkilerinin önlenmesi ve gerekli tedbirlerin belirlenmesi, projenin tüm uygulama aşamalarında bu etkilerin ve tedbirlerin izlenmesi ve denetlenmesi sürecidir.² Ancak ÇED, tek başına bir karar verme süreci değil, aksine karar verme süreci ile birlikte gelişen ve onu destekleyen bir prosedürdür. ÇED, bir faaliyet ile ilgili karar veren makamlara o faaliyetten doğabilecek çevresel etkileri karar aşamasından önce bildirmek suretiyle daha bütünsel, yani kararlarına etki edebilecek birden çok faktörü göz önünde tutacak şekilde daha sağlıklı karar verme imkânı sağlar. ÇED’in temel amacı, ekonomik ve sosyal gelişmeye engel olmaksızın çevresel değerleri ekonomik politikalar karşısında korumak, gerçekleştirilmek istenen bir faaliyetin ortaya çıkarabileceği bütün olumlu ve olumsuz etkileri önceden tespit edip gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak, çevresel etkilerin kabul edilemeyecek bir durumda olduğu hallerde ise, bu faaliyetleri önlenmektir. Ekolojik ve ekonomik politikaları uzlaştırmayı hedefleyen bir araç olan ÇED

¹ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bkz. Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 465 vd.; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 209 vd.; Kloepfer, *Umweltrecht*, § 5, N. 328 vd.; Wolf, *Umweltrecht*, § 6, N. 428 vd.; Saygılı, *Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, s. 32 vd.; Güneş/Coşkun, *Çevre Hukuku*, s. 121 vd.; Güneş, *İÜHF 2008*, C. LXVI, S. 1, s. 39 vd.; Kloepfer, *Umweltschutzrecht*, s. 86 vd.; Hoppe, *UVP-G, Vorbemerkungen*, N. 5 vd.; Sparwasser/Engel/Voßkuhle, *Umweltrecht*, s. 162 vd.

² Güneş/Coşkun, *Çevre Hukuku*, s. 121 vd. Ayrıca karşı. Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 476 vd.; Kloepfer, *Umweltrecht*, § 5, N. 328 vd.; Ennöckl/Rachauer, *Kommentar zum UVP-G*, § 1, N. 2; Hoppe/Beckmann/Kauch, *Umweltrecht*, s. 185 vd.; Güneş, *İÜHF 2008*, C. LXVI, S. 1, s. 39.

bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin³ hayata geçirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.⁴ Bunun haricinde ÇED, planlanan faaliyetlerin potansiyel olumsuz etkilerini önceden tespit ederek çevresel zararların ortaya çıkmasını olabilecek en erken aşamada engellemeyi hedeflediği için, çevre hukukunun temel prensiplerinden olan önleme ilkesini⁵ etkin şekilde hayata geçirmektedir.⁶ Burada ayrıca, ÇED sürecinin anahtarı olarak görülen halkın katılımının halkı idari karar alma sürecine katarak geleneksel kamu yönetimi anlayışı karşısında yeni bir paradigmayı temsil ettiğini de ifade etmek gerekir.⁷ Bu özellikleri ile ÇED, katılımcı, önleyici, bütünleştirici, öngörücü ve disiplinlerarası bir yönetim aracı olarak çevre hukukunda kilit bir rol üstlenmektedir.⁸

Dünyanın farklı ülkelerindeki uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, ÇED'in hangi alanlara uygulanacağı konusunda iki yaklaşımın mevcut olduğu görülür.⁹ Bunlardan ilki, ÇED'in kapsamını oldukça geniş tutarak, bütün politika, plan, program ve projeler için ÇED'in uygulanmasını esas alan kapsayıcı yaklaşımdır. Daha sınırlı bir kapsama sahip olan ikinci yaklaşım ise, ÇED'in sadece projeler için uygulanmasını öngörmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında, bağımsız bir hukuki araç olarak ÇED'e ilk defa yer veren ABD'nin 1969 yılı

³ Çevre hukukunun temel ilkelerinden biri olan sürdürülebilir kalkınma ilkesi, bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın karşılamayı amaçlayan, bir başka deyişle ekonomik büyüme ve doğal kaynakların korunması arasında bir denge kurulmasını öngörmektedir.

⁴ Karş. Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 465 vd.; Saygılı, *Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, s. 91 vd.; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 209 vd.; Kloepfer, *Umweltrecht*, § 5, N. 328 vd.

⁵ Korumak tedavi etmekten iyidir şeklinde özetlenebilecek düşünceye dayanan bu ilke, çevre üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecek faaliyetlerin olabilecek en erken aşamada engellenmesini hedeflemektedir.

⁶ Saygılı, *Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, s. 227; Ennöckl/Rachauer, *Kommentar zum UVP-G*, § 1, N. 2; Güneş, *İÜHFM* 2008, C. LXVI, S. 1, s. 40.

⁷ Ayrıca bkz. Saygılı, *Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, s. 14 vd.; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 209; Jarass, *NuR* 1991, s. 205; Güneş/Coşkun, *Çevre Hukuku*, s. 132.

⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 477; Saygılı, *Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, s. 9 vd.; Güneş, *İÜHFM* 2008, C. LXVI, S. 1, s. 40; Kröger/Klaus, *Umweltrecht*, s. 26.

⁹ Bu konuda karş. Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 477 vd.; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 214 vd.

na ait Ulusal Çevre Politikası Kanunu'nda (NEPA)¹⁰ bu tarz bir ayrıma yer verilmediği, aksine ÇED'in bütün federal faaliyetlere uygulanacağından söz edildiği görülür. ABD Çevresel Kalite Komisyonu'nun "*federal faaliyet*" kavramının politika, plan, program, proje, kural, usul ve yasa önerilerini kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiğine ilişkin 1978 yılında verdiği karar ise, belirsizlikleri gidererek ÇED'in ABD'de kapsayıcı yaklaşım esas alınarak yürütülmesini sağlamıştır. Bununla birlikte ÇED'in politika, plan, program ve projelere uygulanmasının pratik açıdan ortaya çıkarılabileceği sorunlar, birçok ülkenin kapsayıcı ÇED'i uygulamak yerine, ÇED'in sadece proje düzeyinde yürütülmesini öngören dar yaklaşımı benimsemesine neden olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerindeki ÇED uygulamalarının temelini oluşturan 1985 yılına ait AB ÇED Yönergesi'nin¹¹ yanı sıra aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkenin mevzuatında da ÇED sözcüğü, dar yaklaşıma uygun şekilde ÇED'in yalnızca proje düzeyinde uygulanmasını ifade eden bir içeriğe sahiptir. Buna karşın, Avrupa Birliği bünyesinde geliştirilen bir sözcük olan stratejik çevresel değerlendirme (SÇD), kapsayıcı yaklaşıma uygun olarak politika, plan ve programların çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi sürecidir. Stratejik çevresel değerlendirme bu bağlamda, ÇED uygulanacak projelere temel oluşturan politika, plan ve programların çevresel etkilerinin tespiti ve önlenmesi amacını taşımaktadır.

II. Stratejik Çevresel Değerlendirmenin Önemi ve Tarihi Gelişimi

Stratejik çevresel değerlendirme uygulamasının ulusal mevzuatlara yansıtılmasına yönelik taleplerin bilhassa son yirmi yıldır tüm dünya çapında güçlü bir şekilde dile getirildiği görülmektedir. İnsan faaliyetlerinin planlanması ve hayata geçirilmesi ile ilgili karar mekanizmasını oluşturan temel aşamaların, politika, planlama, programlama ve projelendirme olduğu düşünüldüğünde, sadece bu sürecin son safhasını oluşturan projelendirme aşamasında çevresel etkilerin değer-

¹⁰ National Environmental Policy Act, 42 USC 4321- 4347.

¹¹ Richtlinie des Rates vom 27. Juni 1985 über die Umweltverträglichkeitsprüfung bei bestimmten öffentlichen und privaten Projekten (85/337/EWG) (ABL. EG Nr. L 175/40).

lendirmeye tabi tutulduğu ÇED'in çevre sorunları ile etkin mücadeledeki yetersizliği daha iyi anlaşılacaktır.¹² Geniş kapsamlı bir çevresel değerlendirme sürecini içeren stratejik çevresel değerlendirme ise buna karşın, yukarıda belirttiğimiz sürecin ilk aşamasından başlayarak uygulanabilmektedir. Stratejik çevresel değerlendirmenin gerekliliği bağlamında vurgulanması gereken diğer bir nokta da, çevresel sorunlarla mücadelede önemli bir araç olan ÇED'in, sadece proje bazında yürütülmesi nedeniyle, çevre hukuku ve politikasının gerek çevrenin bütünsel bir yaklaşımla korunması hedefinin gerekse de sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hayata geçirilmesinde yetersiz kaldığıdır. Alternatiflerin gerektiği gibi belirlenememesi, kümülatif, sinerjik, küresel ve geri döndürülmez etkilerin değerlendirme kapsamına alınmaması gibi hususlar ise, ÇED uygulamalarının beklenen ölçüde etkili olamamasına neden olan faktörlerin başında gelmektedir.¹³ Buna karşın stratejik çevresel değerlendirme, sınırlı bir çerçevede spesifik noktaların belirlenmesinin ağır bastığı proje düzeyindeki değerlendirmelerde ele alınamayan bazı genel hususların bütünsel çerçevede, uzun vade ve gelecek kuşaklar da dikkate alınarak sosyal ve ekonomik faktörlerle birlikte daha geniş çapta bir analizinin yapılabilmesini mümkün kılmaktadır.¹⁴ Bölgesel ve küresel ölçekteki çevresel etkilerin de stratejik çevresel değerlendirme kapsamında ele alınması, stratejik çevresel değerlendirmenin gerek ihtiyat ilkesinin¹⁵ gerekse de önleme ilkesinin hayata geçirilmesinde proje düzeyinde yürütülen ÇED'den daha etkili olmasını sağlamaktadır.¹⁶ Bunun dışında, stratejik çevresel değerlendirme sürecinde çevresel etkilerin gelecek kuşaklar da dikka-

¹² Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3; Bundesamt für Umwelt, *Strategische Umweltsprüfung (SUP) für Pläne und Programme*, s. 2.

¹³ Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 217; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 217; Serter, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, s. 37 vd.

¹⁴ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 479; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 217.

¹⁵ Çevre hukukunun temel ilkelerinden biri olan ihtiyat ilkesi genel olarak, bir faaliyetin çevre açısından olumsuz neticeler doğuracağı hususunda ciddi bir şüphenin var olması halinde, bilimsel bir kanıtın ortaya çıkışı beklenmeden önleyici tedbirlerin alınmasını öngörmektedir.

¹⁶ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVp bzw. Strategische Umweltsprüfung als Beispiel*, s. 2; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 480; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 217; Jans/von der Heide, *Europäisches Umweltrecht*, s. 384.

te alınarak sosyal ve ekonomik faktörlerle birlikte ele alınması, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hayata geçirilmesine çok önemli bir katkı sunmaktadır.¹⁷ Stratejik çevresel değerlendirme sayesinde ayrıca, proje düzeyindeki ÇED daha kolay, çabuk ve sağlıklı yapılabilmekte ve projeye karşı ileri sürülebilecek itirazların sayısı da azaltılabilmektedir.¹⁸ Proje düzeyinde uygulanan ÇED'in ortaya çıkardığı eksikliklerin giderilmesi amacıyla daha kapsamlı bir değerlendirme sistemi olarak geliştirilen stratejik çevresel değerlendirme, karar verme mekanizmasındaki eşgüdümü güçlendiren, kurumlar arası koordinasyonu destekleyen ve karar vericilerin politik hedeflerini eşgüdüm içerisinde vermesini de sağlamaktadır.¹⁹ Bir usul aracı görünümünde olan stratejik çevresel değerlendirme, politika aşamasından başlayıp projelendirme aşamasında sona eren planlama sürecine eşlik ederek bir yandan ilgili planlama safhası için uygun bilgileri sağlamakta, diğer yandan ise resmi makamlar ve halka bilgi ve danışma (konsültasyon) yoluyla planlama sürecine katılım imkânı sunan şeffaf bir bilgi ve katılım aracı işlevi görmektedir.²⁰

Yukarıdaki açıklamalarımız ışığında, stratejik çevresel değerlendirmenin benzer bir prosedür ve metodolojiye sahip olmakla birlikte bazı önemli farklılıkları da içerdiğini ifade etmek gerekir.²¹ Burada be-

¹⁷ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 12 vd.; Aydın, *Planlama 2003/1*, s. 19; Serter, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, s. 38; Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3.

¹⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 480; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 217; Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3; Bundesamt für Umwelt, *Strategische Umweltprüfung (SUP) für Pläne und Programme*, s. 2.

¹⁹ Aydın, *Planlama 2003/1*, s. 19; Serter, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, s. 38; Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3; Hendler, *NVwZ 2005*, s. 977; Bundesamt für Umwelt, *Strategische Umweltprüfung (SUP) für Pläne und Programme*, s. 2.

²⁰ Karş. Bundesamt für Umwelt, *Strategische Umweltprüfung (SUP) für Pläne und Programme*, s. 3.

²¹ Bu konuda bkz. Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3; Bundesamt für Umwelt, *Strategische Um-*

lirtilmesi gereken ilk nokta, stratejik çevresel değerlendirmenin kapsamının ölçek olarak ÇED'e göre daha kapsamlı olduğudur. Bunun dışında, stratejik çevresel değerlendirme sürecinde ele alınan alternatifler ÇED'e göre daha çoktur. Stratejik çevresel değerlendirme sürecine dâhil edilen etkilerin sayısının ve etki alanının ÇED'le kıyaslandığında daha geniş bir yayılım gösterdiği, burada belirtilmesi gereken diğer bir husustur. Son olarak, stratejik çevresel değerlendirme sürecinde politika, plan ve programlar için gerek görülen ayrıntı düzeyinin proje bazında yürütülen ÇED'den daha düşük olduğunu ifade etmek gerekir. Tüm bu farklılıklara rağmen, stratejik çevresel değerlendirme ve ÇED'in birbirini tamamlayan kavramlar olduğunu da unutmamak gerekir.

Daha önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz gibi, gerek ÇED gerekse de stratejik çevresel değerlendirme uygulamalarının kökeni esas olarak 1969 yılında ABD'de yürürlüğe giren Ulusal Çevre Koruma Kanunu'na dayanmaktadır. ABD'deki bu düzenlemede ayrı olarak yürütülecek bir stratejik çevresel değerlendirmeye yer verilmemiş olup, ÇED'in bütün politika, plan, program ve projeler için uygulanacağı öngörülmüştür. Dünyanın değişik ülkelerindeki ÇED uygulamalarının ABD'deki bu ilk örneğinden farklı bir şekilde sadece proje bazında uygulanması ise, çevresel sorunlarla etkin bir mücadele yürütme yolunda birçok açıdan eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ÇED'in içerdiği bu yetersizliklerinin giderilmesine yönelik girişimler bu bağlamda, özellikle stratejik çevresel değerlendirmenin ulusal mevzuata aktarılarak, uygulamaya geçirilmesi noktasında yoğunlaşmıştır. Stratejik çevresel değerlendirme kavramının olgunlaşarak ÇED sürecinden farklı bir basamağa oturmasında ve stratejik çevresel değerlendirme konusunun dünya gündemine girmesinde, Birleşmiş Milletler ve bilhassa Avrupa Birliği bünyesinde yürütülen çalışmaların önemli bir payının olduğunu ifade etmek gerekir. Stratejik çevresel değerlendirmenin tarihsel gelişim seyri göz önünde bulundurulduğunda, 1969 yılında kabul edilen Ulusal Çevre Koruma Kanunu ve ABD Çevresel Kalite Komisyonu'nun 1978 yılındaki kararından sonra en önemli gelişmenin Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komis-

weltprüfung (SUP) für Pläne und Programme, s. 1 vd.; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 2 vd; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 6; Schink, NVwZ 2005, s. 615 vd.

yonu (UN/ECE) tarafından hazırlanan Sınıraşan ÇED Sözleşmesi'nin (Espoo Sözleşmesi)²² 1991 yılında kabul edilmesi olduğu görülür. Taraf devletlerin ÇED'i elverdiği ölçüde politika, plan ve programlara da uygulamaya çalışmaları gerektiğinin bu sözleşmede ifade edilmesi, stratejik çevresel değerlendirmeye ilişkin hükümlere gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta yer verilmesine ilişkin çabalara hız kazandırmıştır. Bu çabaların somut bir sonucu olarak Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, 1992 yılında stratejik çevresel değerlendirme ile ilgili bilgi ve deneyimleri toplamak üzere bir rapor hazırlamıştır. 1997 yılında ise Avrupa Komisyonu, plan ve programlara stratejik çevresel değerlendirme uygulanmasını öngören bir yönerge taslağı hazırlamıştır. Stratejik çevresel değerlendirmenin uluslararası mevzuata aktarılmasına yönelik Birleşmiş Milletler bünyesindeki girişimlerden biri de, 2001 yılının Şubat ayında Sofya'da gerçekleştirilen Espoo Sözleşmesi'nin 2. taraflar konferansında Birleşmiş Milletlerce hazırlanan stratejik çevresel değerlendirmeye ilişkin bir protokol taslağının ülkelerin görüşüne sunulması olmuştur. Avrupa Birliği ise, Birleşmiş Milletler nezdinde yürütülen stratejik çevresel değerlendirme çalışmalarının sonuçlanmasını beklemeden Haziran 2001'de plan ve programlar için stratejik çevresel değerlendirmenin yürütülmesini zorunlu kılan yönergeyi kabul etmiştir. Stratejik çevresel değerlendirme bağlamında önem arz eden diğer gelişme ise, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'na dâhil ülkelerin çevre bakanlarınca Mayıs 2003'de Kiev'de düzenlenen 5. Çevre Bakanları Konferansı'nda Espoo Protokolü olarak da anılan Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü'nün²³ kabulü olmuştur.²⁴ Espoo Protokolü taraf devletleri genel olarak, plan ve programların hazırlanması ve kabulü aşamasına çevresel mülahazaları dâhil etmekle ve çevre veya sağlık açısından önemli etkiler doğurabilecek belli plan ve programların mümkün olduğunca erken bir aşamada çevresel bir değerlendirmeye tabi tutul-

²² <http://www.unece.org/env/eia/documents/legaltexts/conventiontextenglish.pdf> linkinden 1997 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmenin İngilizce metnine erişmek mümkündür.

²³ <http://www.unece.org/env/eia/documents/legaltexts/protocolenglish.pdf> linkinden bu protokolün İngilizce metnine erişmek olanaklıdır.

²⁴ Bu Protokol'le ilgili olarak ayrıca bkz. *Bundesamt für Umwelt, Strategische Umweltprüfung (SUP) für Pläne und Programme*, s. 7.

masını sağlamakla mükellef kılmaktadır. Stratejik çevresel değerlendirme bu bağlamda, tarım, enerji, kırsal gelişme ve endüstri gibi farklı sahalardaki plan ve programlar için yürütülmelidir. Yürürlüğe girmesi için 16 devlet tarafından onaylanması şart olan bu protokol, 11 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe girecektir. Espoo Protokolü ile ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir diğer husus, bu protokolün hazırlanmasında esas olarak Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin esas alınmış olduğudur. Bu nedenle her iki düzenleme, büyük ölçüde benzer hükümlere yer vermekte ve içerik olarak benzeşmektedir.

Stratejik çevresel değerlendirmenin tanımı, özellikleri ve tarihsel gelişimi hakkında bilgiler verildikten sonra, çalışmamızın bundan sonraki kısmında Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi ayrıntılı bir şekilde ele alınacak, bunun akabinde ise Türk hukuku açısından bir değerlendirme yapılacaktır.

III. Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi

A. Genel Olarak

Stratejik çevresel değerlendirme her ne kadar, ABD'nin haricinde bilhassa 90'lı yılların başından beri Hollanda, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde mevzuata yansıtılarak uygulamaya imkânı bulmuşsa da,²⁵ 27 Haziran 2001 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin²⁶ stratejik çevresel değerlendirme uygulamasının gerek Avrupa Birliği düzeyinde gerekse Avrupa Birliği dışındaki birçok ülkede benimsenerek hayata geçirilmesinde çok önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi, bilhassa stratejik çevresel değerlendirme sürecine ilişkin esas ve usullere kapsamlı bir tarzda yer veren ilk düzenlemelerden biri olması ve stratejik çevresel değerlendirmenin uygulanmasına ilişkin en önemli uluslara-

²⁵ Bu konuda bkz. Aydın, *Planlama* 2003/1, s. 19 vd.; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 481 vd.; Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3 vd.

²⁶ Richtlinie 2001/42/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 27. Juni 2001 über die Prüfung der Umweltauswirkungen bestimmter Pläne und Programme, ABIEG Nr. L 197, s. 30.

rası hukuk metni olan Espoo Protokolü'ne esas teşkil edip, bu protokolle çok büyük ölçüde benzer hükümlere yer vermesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu yönerge haiz olduğu önem dolayısıyla, çalışmamızda geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, 1985 yılında kabul edilen ve Avrupa Birliği ülkelerindeki ÇED mevzuatına temel teşkil eden AB ÇED Yönergesi, ÇED'in sadece proje bazında yürütülmesini öngörmektedir. Proje düzeyinde yürütülen ÇED'in çevresel sorunlarla etkin bir mücadelede yetersiz kaldığının anlaşılması ise, politika, plan ve programların da çevresel bir değerlendirmeye tutulması yönünde Avrupa Birliği bünyesinde de taleplerin artmasına neden olmuştur. Bu bakımdan, stratejik çevresel değerlendirmenin uygulanmasına ilişkin bir Avrupa Birliği düzenlenmesinin kabulüne ilişkin isteklerin esasında 90'lı yılların başından beri mevcut olduğunu belirtmek gerekir.²⁷ Avrupa Birliği Komisyonu'nun politika, plan ve programlara ÇED uygulanmasına yönelik olarak 1990 yılında hazırladığı yönerge taslağı, bu yönde atılmış ilk somut adımlardandır.²⁸ 1996 yılının sonlarında ise Avrupa Birliği Komisyonu, belli plan ve programlara stratejik çevresel değerlendirme uygulanmasına ilişkin ilk resmi yönerge taslağını²⁹ kabul ederek, bu taslağı 25 Nisan 1997 tarihli *Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'*nde yayınlamıştır. Özellikle bu yönerge taslağının uygulama alanında önemli bazı değişiklikler içeren ikinci bir yönerge taslağı³⁰ ise, 1999 yılında yayınlanmıştır. 2000 yılına ait üçüncü ve son yönerge taslağı³¹ ise, bazı ufak değişikliklerden sonra 27 Haziran 2001 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konsey tarafından kabul edilmiş, 21 Temmuz 2001 tarihinde ise Avrupa Birliği *Resmi Gazetesi'*nde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bir giriş kısmı, 15 madde ve 2 ekten oluşan Avru-

²⁷ Karş. Dietrich/Au/Dreher, *Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaften*, s. 103 vd.; Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 3; Bertling, *Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP*, s. 3 vd.; Surburg, *Straßenverkehrstechnik 2002*, s. 537.

²⁸ Karş. EG-Kommission, *Vorschlag für eine Richtlinie des Rates über die Umweltverträglichkeitsprüfung bei Politiken, Plänen und Programmen*, Generaldirektion, XI 1990, Az. XI/194/90.

²⁹ *Vorschlag für eine Richtlinie des Rates über die Prüfung der Umweltauswirkungen bestimmter Pläne und Programme* (ABl. EG vom 25. April 1997 Nr. C 129/1).

³⁰ ABl. EG 1999 Nr. C 83/13.

³¹ ABl. EG 2000 Nr. C 137/11.

pa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 3 yıl içinde, yani en geç 20 Temmuz 2004 tarihine kadar, üye devletlerce ulusal hukuka aktarılmak zorundadır.

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin en önemli amacı, ÇED'in eksik yönlerini tamamlayarak çevresel sorunlarla etkin bir mücadeleye katkı sağlamaktır.³² Nitekim yönergenin 1. maddesinde "amaçlar" başlığı altında şu ifadeye yer verilmiştir: "Bu yönergenin amacı, sürdürülebilir bir kalkınmayı teşvik ışığında yüksek düzeyde bir çevre koruması sağlamak ve çevre üzerinde önemli etkiler yapma ihtimali bulunan belli planlar ve programların bu yönergede belirtilen şekilde çevresel bir değerlendirmeye tabi tutulması suretiyle, çevresel mülahazaların plan ve programların hazırlanması ve kabulü aşamasına dâhil edilmesine katkıda bulunmaktır." Burada belirtilen yüksek düzeyde çevre koruması hedefine ulaşılabilmesi ise, stratejik çevresel değerlendirmenin ÇED'e kıyasla daha ileri olan yönlerini (alternatif çözümler, geniş kapsam, bütünsel yaklaşım v.s.) devreye sokması ile mümkün olabilecektir. Böylelikle yalnızca proje düzeyinde yürütülen ÇED'in planlama aşamaları bakımından içerdiği eksiklikler de giderilmiş olacaktır. Stratejik çevresel değerlendirme uygulamasının ayrıca, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmesi gerekir. Çevresel sorunlarla etkin bir mücadele için çevresel hususların ilgili faaliyetin hayata geçirilmesinden önce mümkün olduğunca erken bir aşamada dikkate alınmasının gerekliliği karşısında, bu yönergenin gerek ihtiyat ilkesine gerekse de önleme ilkesine uygun olarak çevresel mülahazaların plan ve programların hazırlanması ve kabulü aşamasına olabildiğince erken bir safhada dâhil edilmesini öngördüğü sonucuna erişmek zor olmayacaktır.³³

B. Uygulama Alanı

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin uygulama alanı ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken ilk husus, yönergede stratejik çevresel değerlendirmenin yalnızca plan ve programlara uygula-

³² Peters/Surburg, Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen, s. 2; Bertling, Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP, s. 6; Surburg, Straßenverkehrstechnik 2002, s. 537; Schink, NVwZ 2005, s. 615 vd.

³³ Epiney, Umweltrecht in der Europäischen Union, s. 218 vd.; Bertling, Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP, s. 6.

nacağından söz edilerek, politikaların yönergenin kapsamı dışında bırakılmış olduğudur. Yönergenin uygulama alanına, yani hangi plan ve programların stratejik çevresel değerlendirmeye tabi olacağına ilişkin hükme, yönergenin 3. maddesinde yer verilmiştir. Plan ve program kavramlarından ne anlaşılması gerektiği konusunda ise, yönergenin 2. maddesinin a) bendinde yer alan tanıma başvurmak mümkündür. Buna göre plan ve programlar, “Avrupa Topluluğu ile ortaklaşa finanse edilenler dâhil olmak üzere, ulusal, bölgesel ya da yerel düzeydeki resmi bir makam tarafından hazırlanan ve/veya kabul edilen veya resmi bir makam tarafından parlamento ya da hükümet tarafından yasama usulü yoluyla kabul için hazırlanan ve yasa, tüzük ve yönetmelik hükümleri uyarınca hazırlanan, plan ve programlar ile bunlarda yapılan değişikliklerdir.” Bu tanım dikkate alındığında, yönergenin plan ve program kavramları arasında herhangi bir ayırım yapmadan, bu iki kategoriye içerik bakımından özdeş kabul ettiği görülür.³⁴ Bu tanımdan hareketle varılabilecek diğer bir netice ise, yönerge hükümlerinin plan ve programların gerek düzenlenmesi aşamasında gerekse de değiştirilmesi aşamasında uygulanacağıdır. Bununla birlikte, önemsiz nitelikte olmaları durumunda bile plan ve programlar üzerindeki değişikliklerin önemli çevresel etkiler ortaya çıkardığının üye devletlerce belirlendiği hallerde yönergenin 3. maddesinin 3. fıkrası gereğince stratejik çevresel değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini ifade etmek gerekir. Bunun haricinde, bu tanımda resmi bir makam tarafından hazırlanma veya kabul edilmeden söz edilmiş olması, özel kişilerce hazırlanan salt özel planların yönergenin uygulama alanına girmeyeceğini göstermektedir.³⁵ Ancak bu açıklamadan, danışmanlık şirketleri tarafından hazırlanmakla birlikte resmi bir makam tarafından kabul edilen planların yönergenin kapsamına girmediği sonucuna erişmek yanlış olacaktır.³⁶ Madde metninde resmi

³⁴ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 3; Pietzcker/Fiedler, DVBl 2002, s. 930; Bertling, *Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP*, s. 8; Schink, NVwZ 2005, s. 616.

³⁵ Buna karşın, Avrupa Birliği'nin 1997 yılında yayınlanan stratejik çevresel değerlendirme yönergesinde resmi makamlar tarafından hazırlanan plan ve programların yanı sıra özel kişilere ait plan ve programlarında stratejik çevresel değerlendirmeye tabi tutulacağı ifade edilmiş idi.

³⁶ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 4; Ginzky, UPR 2002, s. 48; Schink, NVwZ 2005, s. 617.

bir makam tarafından parlamento ya da hükümet tarafından yasama usulü yoluyla kabul için hazırlanan plan ve programlardan söz edilmiş olması, yasa taslaklarının da yönergenin uygulama alanına dâhil olduğunu göstermektedir. Ancak bu düzenlemenin anayasal prensiplere aykırı bir şekilde parlamentoların karar alma serbestisini sınırlandırdığından bahsetmek mümkün değildir, zira stratejik çevresel değerlendirmeye tabi olan parlamentonun kararları değil, sadece ilgili plan veya programları hazırlayan resmi makamın kararlarıdır.³⁷ Parlamento, gerek bir yasa çıkarıp çıkarmama gerekse de çıkaracağı yasanın içeriğini belirleme konusundaki kararında tamamıyla serbesttir. Madde metninde ayrıca, yasa, tüzük ve yönetmelik hükümleri uyarınca hazırlanan plan ve programlardan söz edilmiş olması, herhangi bir hukuki mükellefiyete dayanmayan ve belirli kural ve kalıplara bağlı olmayan plan ve programlara stratejik çevresel değerlendirme uygulanmayacağı anlamına gelmektedir.³⁸

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin uygulama alanını belirleyen 3. maddeye tekrar dönecek olursak, bu maddenin 1. fıkrasında, 2-4. fıkralarda atıfta bulunulan önemli çevresel etkiler doğurma olasılığı bulunan planlar ve programlar için bir stratejik çevresel değerlendirme yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin stratejik çevresel değerlendirme uygulanacak plan ve programları iki kategoride ele aldığı görülür. Bunlardan ilki olan *mecburi stratejik çevresel değerlendirme* 2. fıkrada düzenlenmiş iken, ikinci kategoriye oluşturan *ihtiyari stratejik çevresel değerlendirme* 3. ve 4. fıkralarda yer almaktadır. Stratejik çevresel değerlendirmenin mecburi olduğu durumlarda çevresel etkilerin derecesine bakılmadan stratejik çevresel değerlendirmenin zorunlu olarak yürütülmesi şart iken, stratejik çevresel değerlendirmenin ihtiyari olduğu hallerde 3. maddenin 5. fıkrası ve EK-II'de öngörülen tarzda yürütülecek bir ön inceleme aracılığıyla ilgili plan ve programların önemli çevresel etkilere sahip olup olmadığının belirlenmesi gerekir.

³⁷ Ginzky, UPR 2002, s. 48; Hendler, DVBl 2003, s. 231; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 4; Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 219.

³⁸ Ginzky, UPR 2002, s. 48; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 5. Ayrıca karş. Stür, UPR 2003, s. 99 vd.; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 10.

3. maddesinin 2. fıkrasına göre, a) tarım, ormancılık, balıkçılık, enerji, endüstri, taşımacılık, atık yönetimi, su yönetimi, telekomünikasyon, turizm, kent ve kırsal planlaması veya arazi kullanımı için hazırlanan ve AB ÇED Yönergesi'nin (85/337/EWG) EK-I ve II'sinde sayılan projelerin daha ileri gelişmesinin onaylanması için çerçeve belirleyen veya b) belli alanlardaki muhtemel etkileri nedeniyle AB Fauna Flora Habitat Yönergesi'nin³⁹ (92/43/EWG) 6. ya da 7. maddesi uyarınca bir uyumluluk değerlendirmesinin (*Verträglichkeitsprüfung*) yürütülmesinin zorunlu olduğu tüm plan ve programlar, kural olarak stratejik çevresel değerlendirmeye tabidir. Metninden de anlaşılacağı üzere yönergenin 3. maddesinin 2. fıkrasında stratejik çevresel değerlendirmenin zorunlu olduğu iki duruma yer verilmiştir. Stratejik çevresel değerlendirmenin zorunlu olduğu ilk durum, belli alanlarda hazırlanan ve AB ÇED Yönergesi'nin EK-I ve II'sinde zikredilen projelerin daha ileri gelişmesinin onaylanması için çerçeve belirleyen plan veya programların mevcudiyeti halinde söz konusudur. AB ÇED Yönergesi'nin EK-I'inde zorunlu olarak ÇED yürütülecek projelere yer verilmiş iken, EK-II'de belirtilen projeler için ÇED'in uygulanmasının ancak üye devletlerin bu projeler için ÇED yürütülmesinin gerekli olduğuna ilişkin bir karar almasına bağlı olduğunu belirtmek, bu bağlamda faydalı görünmektedir.⁴⁰ Bununla birlikte, ÇED Yönergesi'nin EK-II'sinde yer alan projeler ile ilgili olan plan ve programların, bu projeler bakımından ÇED uygulanması konusunda üye devletlerin aldığı karara bakılmaksızın, zorunlu olarak stratejik çevresel değerlendirmeye tabi tutulacağını ifade etmek gerekir.⁴¹ AB ÇED Yönergesi'nin eklerine yapılan bu atıf sonuç olarak, benzer hedef ve içeriğe sahip olan Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi ve ÇED Yönergesi

³⁹ Richtlinie 92/43/EWG des Rates vom 21. Mai 1992 zur Erhaltung der natürlichen Lebensräume sowie der wildlebenden Tiere und Pflanzen (ABL. L 206 vom 22.7.1992, S. 7). Bu yönerge ile ilgili olarak daha ayrıntılı bkz. Güneş, *Das Schutzregime der FFH-Richtlinie und seine Umsetzung in nationales Recht*, s. 5 vd.; Güneş, *TBB Dergisi* 2009, S. 85, s. 35 vd.; Frenz, *Europäisches Umweltrecht*, s. 126 vd.; Jans/von der Heide, *Europäisches Umweltrecht*, s. 527 vd.

⁴⁰ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bkz. Frenz, *Europäisches Umweltrecht*, s. 133 vd.; Dietrich/Au/Dreher, *Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaften*, s. 90 vd.; Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 207 vd.; Saygılı, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 2004, C. 3, S. 2, s. 65 vd.

⁴¹ Aynı yönde Ginzky, UPR 2002, s. 48; Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 220.

arasında bir bağlantının oluşmasını sağlamaktadır.⁴² Projelerin daha ileri gelişmesinin onaylanması için çerçeve belirlemesi ifadesi ise, ancak ileriki bir zamanda onaylanacak projeler ile ilgili bir çerçeve belirleyen plan ve programlar için stratejik çevresel değerlendirme uygulanacağına işaret etmektedir.⁴³ Plan veya programların içerdiği beyanların bir projenin ileri bir zamandaki onay sürecinde göz önünde bulundurulacak tespitler içermesi bu bağlamda, stratejik çevresel değerlendirme mükellefiyetinin ortaya çıkması için yeterlidir.⁴⁴ Stratejik çevresel değerlendirmenin zorunlu olduğu ikinci hal ise, AB Fauna Flora Habitat Yönergesi'nin ilgili hükümleri uyarınca bir uyumluluk değerlendirmesinin uygulanmasının zorunlu olduğu plan ve programların söz konusu olduğu durumlardır. Bu durumda, ilgili plan veya programların belli alanlarda gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği veya somut bir proje ile ilgili olup olmadığı önem taşımamaktadır.⁴⁵

3. maddenin 3. fıkrasında, yönergenin uygulama alanı ile ilgili olarak şu hükme yer verilmiştir: "2. fıkarda belirtilen ve yerel düzeyde küçük alanların kullanımını amaçlayan ve 2. fıkarda belirtilen planlar ve programlarda önemsiz değişiklikler içeren planlar ve programlar, yalnızca üye devletlerin çevre üzerinde önemli etkiler doğurma ihtimali bulunduğunu belirledikleri hallerde çevresel değerlendirme yapılmasını gerektirecektir." Buna göre, 3. maddenin 2. fıkrasında stratejik çevresel değerlendirme uygulanmasına ilişkin genel kural, gerek yerel düzeyde küçük alanların kullanımının amaçlandığı gerekse de önemsiz değişiklikler içeren planlar ve programların söz konusu olduğu hallerde uygulanmayacaktır. Ancak üye devletlerin çevre üzerinde önemli etkiler doğurma ihtimali bulunduğunu belirledikleri hallerde, bu istisnalar uygulama imkânı bulamayacak, stratejik çevresel değerlendirme yürütülecektir. Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 3. maddesinin 4. fıkrasının

⁴² Karş. Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 220; Peters, *KommJur* 2005, s. 245.

⁴³ Hendler, *NuR* 2003, s. 9; Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 220; Surburg, *Straßenverkehrstechnik* 2002, s. 538.

⁴⁴ Surburg, *Straßenverkehrstechnik* 2002, s. 538; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I - Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 7.

⁴⁵ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I - Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 9; Schink, *NVwZ* 2005, s. 619.

da ise üye devletlerin, 2. fıkrada belirtilenler dışında kalan ancak projelerin daha ileri gelişmesinin onaylanması için çerçeve belirleyen plan ve programların önemli çevresel etkiler doğurma ihtimalinin bulunup bulunmadığı konusunda karar vereceklerinden bahsedilmektedir. Yönergenin 3. maddesinin 5. fıkrasında ise, önemli çevresel etkiler doğurabilecek plan ve programların ortaya çıkarılması konusunda şu hükme yer vermektedir: “3. ve 4. fıkralarda belirtilen plan ve programların önemli çevresel etki yapma olasılığı bulunup bulunmadığına üye devletler, her bir olay için ayrı bir inceleme yaparak veya plan ve programların tiplerini belirleyerek veyahut her iki yaklaşımı birleştirerek karar verecektir. Üye devletler bu amaçla bütün olaylarda, çevre üzerinde önemli etkiler doğurma ihtimali bulunan plan ve programların bu yönergenin kapsamına dahil olmasını sağlamak için EK-II’de sayılan kriterleri dikkate alacaktır.” Böylelikle üye devletler, önemli çevresel etkilere sahip plan ve programların her durumda yönerge kapsamına girmesini sağlamakla mükellef kılınmıştır. EK-II’de her ne kadar çevresel etkilerin öneminin belirlenmesinde kullanılacak bazı önemli kriterlere yer verilmişse de, “önemli çevresel etkiler” kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda yönergede bir tanım veya açıklamaya yer verilmemiş olması, üye devletlerin bu kavramın tanımlanmasında oldukça geniş bir takdir yetkisine sahip olmasına neden olmuştur.⁴⁶ Burada belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise, ilgili plan veya programların gerek olumlu gerekse de olumsuz nitelikteki çevresel etkilerinin önemli çevresel etkiler kapsamında değerlendirilmesi gerektiğidir.⁴⁷

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi’nin uygulama alanını daraltan bir istisna hükmüne de, yönergenin 3. maddesinin 8. fıkrasında yer verilmiştir. Buna göre, münhasır amacı ulusal savunma veya sivil savunma olan plan ve programlar ile mali veya bütçe plan ve programları hakkında yönerge hükümleri uygulanmayacaktır. Madde metninde münhasır amaçtan söz edilmiş olması, baskın amacı ulusal savunma veya sivil savunma olan plan ve programlar için de kural ola-

⁴⁶ Karş. Hendler, NuR 2003, s. 3 vd.; Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 221; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 7.

⁴⁷ Surburg, *Straßenverkehrstechnik 2002*, s. 538; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 2; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 6; Hendler, NuR 2003, s. 3; Schink, NVwZ 2005, s. 617; Peters/Balla, ZUR 2006, s. 180.

rak stratejik çevresel değerlendirme uygulanmasını gerektirecektir.⁴⁸

C. Stratejik Çevresel Değerlendirmenin Usul Aşamaları

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 3. maddesinde belirtilen plan ve programlar, kural olarak bir stratejik çevresel değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Stratejik çevresel değerlendirmeden ne anlaşılması gerektiği konusunda ise yönergenin 2. maddesinin b bendinde, stratejik çevresel değerlendirmenin bir çevre raporunun hazırlanması, konsültasyonlar yapılması, çevre raporunun ve konsültasyonların sonuçlarının karar oluşturmada dikkate alınması ve karar hakkında 4-9. maddeler uyarınca bilgilendirilmeyi ifade ettiği belirtilmiştir. Yönergede açık bir şekilde yer verilen bu usuli içerik haricinde, stratejik çevresel değerlendirme zorunluluğunun üye devletçe belirlenmesine yönelik olan ön inceleme (*Screening*) ve değerlendirmenin içeriksel kapsamının tespitinden ibaret olan kapsam belirleme (*Scoping*) de stratejik çevresel değerlendirmenin usuli unsurlarındandır. Yönergenin 10. maddesinde düzenlenmiş olan izleme (*Monitoring*) de aynı şekilde stratejik çevresel değerlendirmenin usuli gereklerindedir. Tüm bu açıklamalar ışığında stratejik çevresel değerlendirmenin, ön inceleme, kapsam belirleme, çevre raporunun hazırlanması, halkın ve resmi makamların katılımı ve konsültasyonlar, katılım ve konsültasyon sonuçlarının göz önünde bulundurulması planın hazırlanması ve etkilerin izlenmesi başlıkları altında altı evreye yayılmış bir değerlendirme süreci olarak ele alınması yararlı görünmektedir.⁴⁹

Stratejik çevresel değerlendirme sürecinin evrelerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınmasından önce, yönergenin "genel yükümlülükler" başlığını taşıyan 4. maddesinin 1. fıkrasında, stratejik çevresel değerlendirmenin plan ve programların düzenlenmesi esnasında ve her halükarda bunların kabulünden veya yasama sürecine sunulmasından önce yürütülmesi gerektiğinin belirtildiğini ifade etmek faydalı olacaktır.

⁴⁸ Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 221.

⁴⁹ Karş. Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 12; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 19; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 7; Dietrich/Au/Dreher, *Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaften*, s. 105 vd.; Kloepfer, *Umweltrecht*, § 5, N. 374; Stöglehner/Wegerer, *DISP 2004*, s. 53.

Aynı maddenin 2. fıkrası ise, üye devletlerin stratejik çevresel değerlendirmeyi mevcut plan ve programların kabulü usullerine entegre edilebileceği veya yönergeye uymak amacıyla oluşturulan yeni usullere dahil edebileceği vurgulanmıştır.

1. Ön İnceleme

Screening olarak da adlandırılan ön inceleme, stratejik çevresel değerlendirmenin ihtiyari olduğu durumlarda asıl çevresel değerlendirmeden önce vuku bulan ve belli plan ve programların önemli çevresel etkilere sahip olup olmadığının araştırıldığı bir değerlendirme aşamasıdır. Stratejik çevresel değerlendirmenin mecburi olduğu hallerde ön inceleme aşaması söz konusu değildir, zira bu tür durumlarda plan veya program için stratejik çevresel değerlendirme her halükarda yürütülecektir. Ön inceleme sonunda önemli çevresel etkilerin olası olduğu sonucuna ulaşırsa, ön incelemeyi müteakip stratejik çevresel değerlendirme uygulanacaktır. Ön inceleme sonucunun önemli çevresel etkilerin muhtemel olmadığı yönünde olması durumunda ise, stratejik çevresel değerlendirmenin uygulanmasına lüzum kalmayacaktır. Ön inceleme, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi her bir olay için ayrı bir inceleme yapılması veya planlar ve programların tiplerinin belirlenmesi suretiyle yürütülebilir.⁵⁰ Bunun yanı sıra, ön inceleme sonucunda alınan kararların ve bu kararlara temel teşkil eden nedenlerin yönergenin 3. maddesinin 7. fıkrası gereği kamuoyunun erişimine açık kılınması gerekir.

2. Kapsam Belirleme

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 5. maddesinin 4 fıkrasında değinilen kapsam belirleme (*Scoping*), stratejik çevresel değerlendirmenin ihtiyari olduğu durumlarda ikinci, mecburi olduğu hallerde ise çevresel değerlendirme sürecinin esas olarak başladığı aşamadır. Bu evrede yetkili resmi makam, çevre raporunun araştırma çerçevesini belirlemekle yükümlüdür. Kapsam belirlemenin te-

⁵⁰ Ayrıca bkz. Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 19; Ginzky, UPR 2002, s. 49; Peters/Balla, ZUR 2006, s. 179 vd.

mel amacı, hangi verilerin mevcut olduğunu, bu verilerden hangilerinin araştırmada kullanılabileceğini, araştırmaya esas alınacak alanın çevresel unsurlar da dikkate alınarak coğrafi açıdan nasıl sınırlandırılacağını ve ilgili durumda araştırma için uygun olan içeriği, ayrıntı düzeyini ve yöntemsel yaklaşımları ortaya koymaktır.⁵¹ Kapsam belirleme başka bir deyişle, ilgili plan veya programın hangi kısım veya muhtevasının çevresel etkileri nedeniyle değerlendirmeye tabi tutulacağını tespit etmektedir.⁵² Kapsam belirleme bu bağlamda, stratejik çevresel değerlendirmenin kalitesi belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir.⁵³ Yönerge'nin 5. maddesinin 4. fıkrasında ayrıca, kapsam belirlenmesi aşamasında yönergenin 6. maddesinin 3. fıkrası uyarınca çevre ile ilgili görev alanlarında plan ve programların uygulanması nedeniyle oluşacak çevresel etkilerden etkilenebilecek resmi makamlarla konsültasyon yapılması gerektiğinden söz edilmiştir. Kapsam belirlemenin en önemli hedeflerinden biri de, değerlendirme tekrarlarından kaçınılmasını sağlamaktır.⁵⁴ Bilhassa ilgili planların çok aşamalı bir plan veya onay sürecinin bir parçası olduğu durumlarda araştırma çerçevesinin tespiti esnasında, hangi aşamada ağırlıklı olarak hangi çevresel etkilerin değerlendirileceğinin belirlenmesinin tekrar değerlendirmelerin yapılmasını önemli ölçüde önleyeceğini belirtmek gerekir.⁵⁵

⁵¹ Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 13; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 8.

⁵² Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 20; Ginzky, UPR 2002, s. 50; Surburg, *Straßenverkehrstechnik 2002*, s. 543; Stöglehner/Wegerer, DISP 2004, s. 54 vd.

⁵³ Karş. Schink, NuR 2005, s. 144; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 20; Ginzky, UPR 2002, s. 50; Töllner, *Anwendungsbereich und Umsetzung der Plan-UVP-Richtlinie*, s. 65; Erbguth/Schubert, ZUR 2005, s. 527.

⁵⁴ Ayrıca bkz. Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 13; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 20; Schink, NuR 2005, s. 144.

⁵⁵ Balla, NuR 2006, s. 485; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 13 vd.; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 20.

3. Çevre Raporunun Hazırlanması

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 5. maddesinde düzenlenmiş olan çevre raporu, stratejik çevresel değerlendirme sürecinin en önemli yapıtaşı olarak görülmektedir.⁵⁶ Çevre raporu, stratejik çevresel değerlendirmeye ilişkin bir sonuç belgesi olmayıp, daha çok stratejik çevresel değerlendirme sürecinin ileriki aşamalarına bir dayanak teşkil eden bir dokümandır.⁵⁷ Çevre raporu bu bakımdan, stratejik çevresel değerlendirme sonunda verilecek nihai kararın en önemli dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Çevre raporu, içeriksel açıdan esasında resmi makamların değerlendirme sonuçlarının bir özeti görünümüne sahiptir. Yönerge'nin 5. maddesi 1. fıkrası gereğince çevre raporunda, plan veya programın uygulanmasının muhtemel önemli çevresel etkilerinin ve plan ve programın hedeflerini ve coğrafi uygulama alanını dikkate alarak makul alternatiflerin belirlenmesi, tanımlanması ve değerlendirilmesi gerekir. Çevresel raporun içeriğine ilişkin daha ayrıntılı açıklamalara ise, EK-I'de yer verilmiştir. Plan veya programın içeriğinin kısa bir özeti ve temel amaçları, çevrenin mevcut durumunun önemli unsurları ve plan veya programın uygulanmaması halinde bu unsurların olası gelişimi, plan veya programın muhtemel önemli çevresel etkileri ve plan veya programın çevre üzerindeki önemli olumsuz etkilerinin önlenmesi, azaltılması ve denkleştirilmesi için öngörülen tedbirler, çevre raporunun içeriğine ilişkin olarak EK-I'de yer verilen hususlardan bazılarıdır.⁵⁸

5. maddenin 1. fıkrasındaki düzenleme dikkate alındığında, yönergenin stratejik çevresel değerlendirme kapsamında alternatiflerin

⁵⁶ Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 222; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 21; Ginzky, UPR 2002, s. 51; Bertling, *Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP*, s. 15.

⁵⁷ Dietrich/Au/Dreher, *Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaften*, s. 106; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 21.

⁵⁸ Çevre raporunda yer alması gereken hususlar ile ilgili olarak daha teferruatlı bkz. Balla, NuR 2006, s. 486 vd.; Bertling, *Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP*, s. 15 vd.; Hendlar, NVwZ 2005, s. 981 vd.; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 8 vd.

değerlendirilmesini zorunlu kıldığı görülür. Alternatiflerin değerlendirilmesine ilişkin bu yükümlülük, stratejik çevresel değerlendirmenin ÇED karşısında getirdiği önemli yeniliklerden biridir. Bununla birlikte 5. maddenin 1. fıkrası uyarınca her alternatifin değil, ancak makul nitelikteki alternatiflerin göz önünde bulundurulabileceğini belirtmek gerekir. Makullük ölçüsünün belirlenmesinde ise yönerge, ilgili plan veya programın hedeflerini ve coğrafi uygulama alanını esas almıştır.⁵⁹ Farklı hedeflere sahip olan veya gerçekleştirilme imkânı bulunmayan çözüm varyantları, bu bakımdan dikkate alınmamalıdır. Maliyeti çok yüksek olan alternatif çözümlerin de bu bağlamda değerlendirme kapsamına alınmaması gerekir.⁶⁰ Alternatiflerin değerlendirilmesi, esas olarak iki aşamadan oluşan bir süreçtir.⁶¹ Öncelikle ilgili plan veya programın hedeflerini ve coğrafi uygulama alanını göz önünde bulunduran gerçekçi alternatiflerin belirlenmesi gerekir. İkinci bir aşamada ise, bu alternatifler değerlendirilip karşılaştırılacaktır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, ilgili plan veya programın gerçekleştirilmesinden tümünden vazgeçilmesi anlamına gelen sıfır varyantın (*Nullvariante*) da alternatiflerin değerlendirilmesi sürecinde göz önünde bulundurulması gerektiğidir.⁶²

Yönerge'nin 5. maddesinin 2 ve 3. fıkralarında ise, çevre raporunun somut içeriği bağlamında ölçülülük ilkesine vurgu yapan bazı hükümlere yer verilmiştir.⁶³ Çevre raporu bu bakımdan sadece makul biçimde talep edilebilecek bilgileri içermelidir. İlgili plan veya progra-

⁵⁹ Stöglehner/Wegerer, DISP 2004, s. 54; Töllner, *Anwendungsbereich und Umsetzung der Plan-UVP-Richtlinie*, s. 66; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 22; Schink, NuR 2005, s. 146.

⁶⁰ Schink, NuR 2005, s. 146; Ginzky, UPR 2002, s. 50.

⁶¹ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 22; Schink, NuR 2005, s. 146; Balla, NuR 2006, s. 490.

⁶² Bu konuda ayrıca bkz. Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 22; Bertling, *Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP*, s. 14; Stöglehner/Wegerer, DISP 2004, s. 56; Schink, NuR 2005, s. 146. Aksi görüş için bkz. Töllner, *Anwendungsbereich und Umsetzung der Plan-UVP-Richtlinie*, s. 67.

⁶³ Dietrich/Au/Dreher, *Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaften*, s. 106; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 23; Schink, NuR 2005, s. 146.

mın muhtevası, detay düzeyi ve karar oluşturma sürecinde bulunduğu aşama ise, çevre raporunun içeriğinin belirlenmesinde dikkate alınacaktır.

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 4. maddesinin 3. fıkrası, aynı hiyerarşik plan veya program düzenine dâhil olan plan ve programların söz konusu olduğu hallerde, tekrar değerlendirmelerden kaçınmak amacıyla stratejik çevresel değerlendirmenin hiyerarşinin değişik düzeylerine yapılacağı hususunu dikkate almaları gerektiğini ifade etmektedir. Dikkate alınmanın ne şekilde gerçekleştirileceğine ise, 5. maddenin 2. fıkrasında değinilmiştir. Buna göre çevre raporu, değerlendirme tekrarından kaçınmak için belli konuların en iyi biçimde değerlendirilebileceği farklı düzeylerini dikkate alacaktır.

4. Halkın Katılımı ve Konsültasyonlar

Stratejik çevresel değerlendirme sürecinin önemli diğer bir yapıtaşı, halkın ve resmi makamların katılımıdır. “Konsültasyonlar” başlığını taşıyan 6. maddenin 1. fıkrasında, taslak plan veya programın ve 5. madde uyarınca hazırlanan çevre raporunun ilgili resmi makamlara ve kamuoyuna açık olması gerektiğinden söz edilmektedir. Aynı maddenin 2. fıkrasında ise, 3. fıkrada anılan resmi makamlara ve 4. fıkrada belirtilen kamuoyuna taslak plan veya program ve beraberindeki çevre raporu hakkında kendi görüşlerini açıklamak için, plan veya programın kabulü ya da yasama sürecine sunulmasından önce uygun süre içinde erken bir aşamada ve etkin bir şekilde fırsat verileceği belirtilmiştir. Bunun dışında 6. maddenin 3. fıkrasında, üye devletlerin çevre ile ilgili görev alanlarında plan veya programların uygulanmasının doğuracağı çevresel etkilerden etkilenmesi muhtemel resmi makamları belirleyeceğinden bahsedilmektedir. 6. maddenin 5. fıkrasında ise, üye devletlerin 2. fıkrada kullanılan “kamuoyu” kavramından ne anlaşılması gerektiğini belirleyeceği; ancak bu kavramın yönergede öngörülen karar alma sürecinden etkilenen veya etkilenme ihtimali bulunan veyahut bir menfaati bulunan kişileri ve çevresel korumayı teşvik edenler gibi önemli sivil toplum örgütleri ve ilgili diğer örgütleri kapsadığı ifade edilmiştir. Halkın ve resmi makamların stratejik çevresel değerlendirme sürecine katılımına ilişkin bu hükümler göz önünde bulundurulduğunda, gerek konsültasyon yapılacak resmi makam-

lara gerekse de stratejik çevresel değerlendirme sürecinde itirazda bulunma hakkına sahip kamuoyuna ilişkin tanımlamanın üye devletlere bırakıldığı görülür.⁶⁴

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 7. maddesinde ise *"sınraşan konsültasyonlar"* başlığı altında, bir üye devletin kendi egemenlik bölgesi için hazırlanmakta olan bir plan veya programın bir başka üye devletin çevresi üzerinde önemli etkiler yapma ihtimalinin bulunduğunu düşündüğü ya da önemli ölçüde etkilenmesi muhtemel olan üye devletin böyle bir talepte bulunduğu durumlarda, egemenlik bölgesinde plan veya programın hazırlanmakta olduğu üye devletin, plan veya programın kabulü ve yasama sürecine sunulmasından önce, taslak plan ya da programın bir kopyasını ve ilgili çevre raporunu diğer üye devlete göndereceği belirtilmiştir. Önemli çevresel etkilere maruz kalması muhtemel devletin konsültasyon yapmak istemesini bildirmesi durumunda, iki devletin konsültasyonu şekli konusunda bir anlaşmaya varması gerekir. Ancak bu konsültasyonların belli resmi makamların ve kamuoyunun görüş bildirmelerini güvence altına alacak şekilde yürütülmesi gerekir.⁶⁵

5. Katılım ve Konsültasyon Sonuçlarının Göz Önünde Bulundurularak Planın Hazırlanması

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 8. maddesinde *"karar verme"* başlığı altında, *"5. madde uyarınca hazırlanan çevre raporu, 6. madde çerçevesinde ifade edilen görüşler ve 7. madde çerçevesinde gerçekleştirilen herhangi bir sınraşan konsültasyonun sonuçları, plan veya programın hazırlanması esnasında ve plan veya programın kabulü ya da yasama sürecine sunulmasından önce göz önünde bulundurulacaktır."* ifadesine yer verilmiştir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere, stratejik çevresel değerlendirme sonunda erişilen sonuçlar plan veya program hakkında karar verecek yetkili resmi makam bakımından bağlayıcı ol-

⁶⁴ Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin 6. maddesi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Töllner, *Anwendungsbereich und Umsetzung der Plan-UVP-Richtlinie*, s. 67 vd.; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I - Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 23 vd.; Schink, NuR 2005, s. 146 vd.

⁶⁵ Sınraşan konsültasyonlarla ilgili olarak daha ayrıntılı açıklamalar için bkz. Töllner, *Anwendungsbereich und Umsetzung der Plan-UVP-Richtlinie*, s. 81 vd.

mayıp, kararın verilmesi sürecinde bu makam tarafından göz önünde bulundurulacaktır. Göz önünde bulundurmanın somut olarak nasıl gerçekleşeceği konusunda ise, yönergede herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yönergenin amaçlarını belirleyen 1. maddede çevresel mülahazaların plan ve programların hazırlanması ve kabulü sürecine mümkün olduğunca dahil edilmesinden söz edilmiş olmasının, önemli çevresel etkilerden olabildiğince kaçınılmasını gerektireceğini, bu durumun ise yetkili makamların plan veya programlara ilişkin karar alma süreçlerinde sahip olduğu takdir yetkisini önemli ölçüde sınırlandıracağını ifade etmek gerekir.⁶⁶ Stratejik çevresel değerlendirme sonucunda erişilen sonuçların tümünden göz ardı edilmesi veya meselenin özüne uygun olarak göz önünde bulundurulmaması bu bakımdan, karara esas teşkil eden takdir yetkisinin sakatlığını doğuracaktır.⁶⁷

Yönergenin 9. maddesinde ise, bir plan veya programın kabul edilmesi durumunda ilgili üye devletin, 6. maddenin 3. fıkrasında belirtilen resmi makamları, kamuoyunu ve 7. madde çerçevesinde kendileriyle konsültasyon yapılan üye devletleri verdiği bu nihai karar konusunda bilgilendireceği belirtilmiştir. Bu bağlamda üye devlet, bilgilendirilecekler şü dokümanları erişilir kılmakla mükellef kılınmıştır: a) kabul edilen plan veya program, b) çevresel mülahazaların plan veya programa nasıl dâhil edildiğini ve çevre raporunun, 6. madde uyarınca ifade edilen görüşlerin ve sınıraşan konsültasyonların sonuçlarının 8. madde uyarınca nasıl göz önünde bulundurulduğunu ve plan ya da programın kabul edilen şeklinin diğer makul alternatiflerin değerlendirilmesi sonrasında seçilmesinin nedenlerini özetleyen bir açıklama, c) 10. madde uyarınca öngörülen izleme tedbirleri. Böylelikle üye devletler için burada bir tür gerekçelendirme yükümlülüğü öngörülmüştür. Özet açıklama ise, stratejik çevresel değerlendirme için bir sonuç belgesi niteliğindedir.⁶⁸

⁶⁶ Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 223. Ayrıca karşı. Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 27 vd.

⁶⁷ Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 18; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 12.

⁶⁸ Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 28.

Bu açıklamalar ışığında, esas olarak usuli bir araç olarak düşünülmüş olan stratejik çevresel değerlendirmenin maddi açıdan da bazı önemli işlemlere de sahip olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bilhassa 9. maddede düzenlenen gerekçelendirme yükümlülüğü, yetkili makamın 6. madde çerçevesinde ifade edilen görüşleri ve 7. madde çerçevesinde gerçekleştirilen sınıraşan konsültasyonların sonuçlarını kapsamlı bir şekilde irdeleyerek, bunları tartışmasını ve vereceği kararı şeffaf bir şekilde gerekçelendirmesini zorunlu kılmaktadır.⁶⁹

6. İzleme

İlgili plan veya programın kabul edilmesi ile stratejik çevresel değerlendirme süreci tamamlanmamaktadır. Yönergenin 10. maddesine göre üye devletler ayrıca, plan ve programların uygulanmasının doğurduğu önemli çevresel etkileri izlemekle mükellef kılınmıştır.⁷⁰ Plan ve programların uygulanmasının doğurduğu önemli çevresel etkilerin izlenmesi bilhassa, öngörülmeyen olumsuz etkilerin erken bir dönemde belirlenmesi ve uygun çözüm tedbirlerinin yürütülmesi bakımından gereklilik arz etmektedir. İzleme, yönerge hükümlerinin uygulanmasının ve yürütülmesinin denetimini sağlamakta, bu bakımdan yönerge hükümlerinin etkili bir şekilde uygulanmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır. İzlemenin en önemli amacı ise, plan veya programın gerçekleştirilmesi sürecinde yürütülecek bir gözleme vasıtasıyla stratejik düzeyde çoğu kez mevcut olan tahmin belirsizliklerini azaltmaktır.⁷¹

⁶⁹ Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 11; Sangenstedt, *Vorstellung und Bewertung der Richtlinie der EG zur Strategischen Umweltprüfung*, s. 252; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 18; Epiney, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, s. 223. Schink, NuR 2005, s. 148. Ayrıca karşı. Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I - Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 27 vd.

⁷⁰ İzleme evresi ile ilgili olarak daha ayrıntılı bkz. Schink, NuR 2005, s. 149 vd.

⁷¹ Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 12; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 18; Schink, NuR 2005, s. 149.

D. AB Yönergesinin Genel Bir Değerlendirmesi

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nin kabulü ile ÇED'in içerdiği eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak Avrupa Birliği düzeyinde önemli bir adım atıldığını belirtmek gerekir. Yönergenin karar verme mekanizmalarının projelendirme aşamasından önceki planlama safhalarında olumsuz çevresel etkilerden kaçınmayı mümkün kılması, çevresel sorunlarla etkin mücadeleye çok önemli bir katkı sağlamıştır. Bunun haricinde yönergede alternatiflerin değerlendirmesinin mecburi kılması ve bütünsel bir yaklaşımın benimsenmesinin de çevre sorunlarıyla mücadeleye yeni bir boyut kazandığını ifade etmek gerekir. Yönergenin stratejik çevresel değerlendirmeyi usuli bir araç olarak düzenlemiş olmasına rağmen, gerek halkın ve resmi makamların katılımının gerekse de sınıraşan konsültasyonların nihai karar sürecinde göz önünde bulundurulmasının zorunlu olması, stratejik çevresel değerlendirmeyi salt bir usuli araç olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nde vurgu yapılan önemli diğer bir husus da, usul hükümlerinin idari masrafları en aza düşürecek ve tekrar değerlendirmelerden kaçınılacak şekilde düzenlenmesidir. Bununla birlikte Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'nde yer alan usule ilişkin düzenlemelerin oldukça soyut ve belirsizliklere yer verecek bir şekilde kaleme alınmış olunmasının yanı sıra 2. maddenin a bendindeki tanımların bazı belirsizlikler içermesinin, yönerge hükümlerini iç hukuka aktaracak ulusal düzenlemelerde bazı aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmiş; ulusal düzenlemelerdeki bu aksaklıkların kamu yönetiminin yetkili birimlerinin isteksizliği ile birleşince, stratejik çevresel değerlendirmenin uygulamada ÇED'e oranla başarısız kaldığı ileri sürülmüştür.⁷²

IV. Türk Hukuku Açısından Kısa Bir Değerlendirme

ÇED'in Türk hukukuna girişi, 1983 yılında yürürlüğe giren Çevre

⁷² Bu konuda ayrıca karşı. Hendler, DVBl 2003, s. 234; Bertling, *Strategische Umweltprüfung*, Plan-UVP, s. 19; Peters/Surburg, *Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen*, s. 13; Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 218; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 483 vd.; Schink, NVwZ 2005, s. 620 vd.; Callies, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I - Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*, s. 33 vd.

Kanunu ile gerçekleşmiştir. Çevre Kanunu'nun 1983'te yürürlüğe giren ilk şeklinde 10. maddede "Çevresel Etki Değerlendirmesi" başlığı altında, "Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir 'Çevresel Etki Değerlendirme Raporu' hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir. 'Çevresel Etki Değerlendirme Raporu'nun; hangi tip projelerde isteneceği, ihtiva edeceği hususlar ve hangi makamca onaylanacağına dair esaslara yönetmelikte belirlenir." ifadesine yer verilmiş idi. Çevre Kanunu'nda geniş çaplı değişiklikler öngören 26.4.2006 tarihli 5491 sayılı Kanun'la ise 10. madde şu şekilde değiştirilmiştir: "Gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez. Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır. Çevresel Etki Değerlendirmesine tâbi projeler ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tâbi plân ve programlar ve konuya ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir."⁷³ Çevre Kanunu'nun 10. maddesindeki ifadeler göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde ÇED'in sadece proje düzeyinde yürütülmesini öngören dar yaklaşımın esas alındığı görülür. Bununla birlikte 2006 yılında Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile Türk hukukunda stratejik çevresel değerlendirme kavramının yasa düzeyinde ilk defa tanımlanmıştır. Zira Çevre Kanunu'nun 10. maddesinde stratejik çevresel değerlendirmeye tâbi plan ve programlar için bir yönetmeliğin hazırlanacağı hususu dışında, 2. maddede stratejik çevresel değerlendirme "onaya tâbi plan ya da programın onayından önce plânlama veya programlama sürecinin başlangıcından itibaren, çevresel değerlerin plân ve programa entegre edilmesini sağlamak, plan ya

⁷³ Ancak, bu maddeye 2006 yılında eklenen "Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır." ibaresinin 15.1.2009 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırılık gerekçesi ile iptal edildiğini belirtmek gerekir. Bu konuda bkz. Anayasa Mahkemesi, E. 2006/99, K. 2009/9, Kt. 15.1.2009.

da programın olası çevresel etkilerini en aza indirmek ve karar vericilere yardımcı olmak üzere katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen ve yazılı bir raporu da içeren çevresel değerlendirme çalışmaları” olarak tanımlanmıştır. Stratejik çevresel değerlendirmeye yasa düzeyinde değinen diğer bir düzenleme ise, 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun’dur. Bu kanunun 2. maddesinin g) bendinde Çevre ve Orman Bakanlığının görevlerinden birinin de, “sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde, çevreye olumsuz etki yapabilecek her türlü plan, program ve projenin, fayda ve maliyetleriyle çevresel olguların ortak bir çerçevede içinde değerlendirilmesini gerçekleştirecek çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmasının yapılmasını sağlamak, bu çalışmaları denetlemek ve izlemek” olduğu belirtilmiştir. Aynı Kanun’un 10. maddesinde ise, çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmalarını yapmanın Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü’nün görevlerinden olduğu ifade edilmiştir.

Çevre Kanunu’nun 10. maddesinin son fıkrasında ÇED’in uygulanmasına ilişkin esas ve usullerin belirlenmesine yönelik olarak ise, 07.02.1993 tarihinde Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin yürürlüğe konulmuştur. 23.06.1997, 06.06.2002, 16.12.2003 ve son olarak 17.07.2008 tarihinde gerçekleştirilen değişiklikler sonunda bugünkü şeklini alan bu yönetmelik, Çevre Kanunu’nun 10. maddesinde ÇED’in yürütülmesine ilişkin olarak öngörülen yükümlülüğün hayata geçirilmesine yönelik ayrıntılı hükümlere yer vermektedir. Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği, Çevre Kanunu’nda benimsenen dar yaklaşımdan hareketle sadece proje düzeyinde ÇED’i düzenlemekte olup, stratejik çevresel değerlendirmeye ilişkin herhangi bir hükme yer vermemektedir. Türkiye’deki ÇED ve stratejik çevresel değerlendirme uygulamaları bağlamında değinilmesi gereken önemli bir husus da, Türkiye’nin Espoo Sözleşmesi’ne henüz taraf olmadığıdır.

2006 yılında değiştirilen Çevre Kanunu’nda stratejik çevresel değerlendirmenin tanımına yer verilerek stratejik çevresel değerlendirme ile ilgili usul ve esasların çıkarılacak bir yönetmelikte yer alacağını belirtilmesi, her ne kadar stratejik çevresel değerlendirmenin Türkiye’de de uygulanması yolunda çok önemli bir adım olsa da, stratejik çevresel değerlendirme yönetmeliğinin henüz kabul edilmediğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda ülkemizde stratejik çevresel değerlendirme

mevzuatı mevcut değildir. Bununla birlikte, proje düzeyinde yürütülen ÇED'in ortaya çıkardığı eksikliklerin giderilmesi amacıyla stratejik çevresel değerlendirmenin Türk mevzuatına da aktararak uygulanmasına yönelik taleplerin son on yıldır daha da güçlü bir şekilde telaffuz edildiğini ifade etmek gerekir.⁷⁴ Stratejik çevresel değerlendirmenin ulusal mevzuata yansıtılmasına yönelik olarak ülkemizde Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar ise, esas olarak AB Ulusal Uyum Programı'nda ÇED başlığı altında stratejik çevresel değerlendirme konusundaki gelişmelerin takip edileceği ve bu konuda gerekli çalışmaların yapılacağı taahhüdü ile başlamıştır.⁷⁵ Bu kapsamda yürütülen çalışmalar sonucunda ülkemizde iki pilot proje uygulanmıştır. Bunlardan ilki, *Çanakkale Merkezi ve Çevresi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonuna SÇD Uygulaması Pilot Projesi'*dir. Hollanda Hükümeti ile ikili işbirliği kapsamında MATRA Programı'ndan desteklenen bu projede, stratejik çevresel değerlendirme ile ilgili başlangıç tartışmaları ve sorunlar ortaya konmuştur.⁷⁶ Bu projenin temel hedefi, kamu kurum ve kuruluşlarına stratejik çevresel değerlendirmeyi bir araç olarak tanıtmak ve stratejik çevresel değerlendirmeyi stratejik seviyede bir karar verme aracı olan planlama süreci içerisinde test etmektir. İkinci proje ise, *Türkiye için Taslak SÇD Yönetmeliği'nin Hazırlanması ve Uygulanması Projesi'*dir.⁷⁷ MATRA Programı çerçevesinde gerçekleştirilen bu proje kapsamında, AB Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi esas alınarak bir taslak SÇD yönetmeliği hazırlanmış ve bu yönetmelikle öngörülen süreç bir pilot proje ile test edilmiştir. Bu projeler, her ne kadar stratejik çevresel değerlendirmenin

⁷⁴ Karş. Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 214 vd.; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 477 vd.; Aydın, *Planlama 2003/1*, s. 23 vd.; Serter, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, s. 37 vd.; Yücel/Peker-Say, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum*, s. 2 vd.

⁷⁵ Türkiye'nin 19 Mart 2001'de açıklanan ilk ulusal programına http://www.khgm.gov.tr/AB/Ulusal_Program-2003%20t%C3%BCm%C3%BC.pdf linkinden erişmek mümkündür.

⁷⁶ Bu konuda ayrıca bkz. Aydın, *Planlama 2003/1*, s. 23 vd.; Serter, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, s. 59 vd.

⁷⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bkz. Serter, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, s. 67 vd.; Aydın, *Planlama 2003/1*, s. 24.

Türkiye’de uygulanması konusunda önemli bazı hususların gün ışığına çıkması ve deneyimlerin kazanılması bakımında önemli katkılar sunmuşsa da, stratejik çevresel değerlendirmeye ilişkin usul ve esasları içeren bir yönetmeliğin kabul edilerek, stratejik çevresel değerlendirmenin ülkemizde uygulanmasına dayanak oluşturacak bir hukuiki zeminin oluşumunu sağlayamamıştır. Burada vurgulanması gereken diğer bir nokta ise, ulusal mevzuatını Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi ile uyumlu hale getirmenin Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda Türkiye’nin yerine getirmesi gereken şartlardan olduğudur. Nitekim Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım Sürecine İlişkin 2009 Yılı İlerleme Raporu’nda da, Türkiye’nin ulusal hukukunu Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi ile hala uyumlulaştırmadığından söz edilmektedir.⁷⁸ Öte yandan, Aralık 2009’da Türkiye’nin AB katılım müzakerelerinde çevre faslının açılmış olmasının, AB yönergesi ile uyumlu bir stratejik çevresel değerlendirme yönetmeliğinin hazırlanışını hızlandıracağını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu açıklamalar ışığında, stratejik çevresel değerlendirme süreci ile ilgili esas ve usullere ayrıntılı bir şekilde yer veren Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi’nin içerdiği hükümleri esas alan ulusal bir düzenlemenin kabulünün, gerek ÇED’in ülkemizde yalnızca proje düzeyinde uygulanması nedeniyle ortaya çıkan ciddi bazı eksikliklerin giderilmesi gerekse de ulusal çevre mevzuatımızın Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlulaşması yolunda önemli bir adım teşkil edeceğini ifade etmek gerekir.

V. Sonuç

Stratejik çevresel değerlendirme, çevre hukukunun en önemli araçlarından biri olan ve proje düzeyinde yürütülen ÇED’in ileri bir aşaması olarak, önemli çevresel etkiler doğurması muhtemel belli politika, plan ve programlar hakkında bir çevresel değerlendirme yapılmasını temin ederek, üst düzeyde bir çevre korumasını sağlamak ve politika, plan ve programların hazırlanması ve kabulü aşamasına sürdürebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda çevresel faktörlerin dâhil edil-

⁷⁸ http://www.stgm.org.tr/docs/12580204942009_Ilerleme_Raporu_Gayriresmi_Turkce_Tercume.pdf

mesine katkıda bulunmak üzere yürütülen bir değerlendirme sürecidir. Stratejik çevresel değerlendirme bir bakıma, yalnızca proje bazında uygulanan ÇED'in çevresel sorunlarla etkin bir mücadelede ortaya çıkardığı eksiklikleri gidermeye yöneliktir. Geniş kapsamlı bir çevresel değerlendirme sürecini içeren stratejik çevresel değerlendirme, karar alma mekanizmasını oluşturan sürecin ilk aşamasından itibaren uygulanmakta, çevrenin bütünsel bir yaklaşımla korunmasını sağlamakta, karar verme sürecindeki eşgüdümü güçlendirmekte ve kurumlar arası koordinasyonu destelemektedir. Stratejik çevresel değerlendirme ayrıca, ilgili planlama safhası için uygun bilgileri sağlamakta ve resmi makamlar ile halka bilgi ve konsültasyon yoluyla planlama sürecine katılım imkânı sunmaktadır. 27 Haziran 2001 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi, stratejik çevresel değerlendirme uygulamasının gerek Avrupa Birliği düzeyinde gerekse Avrupa Birliği dışındaki birçok ülkede benimsenerek hayata geçirilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Avrupa Birliği'nin bu yönergesi, bilhassa stratejik çevresel değerlendirme sürecine ilişkin esas ve usullere kapsamlı bir tarzda yer veren ilk düzenlemelerden biri olması ve stratejik çevresel değerlendirmenin uygulanmasına ilişkin en önemli uluslararası hukuk metni olan Espoo Protokolü'ne esas teşkil edip, bu protokolle çok büyük ölçüde benzer hükümlere yer vermesi nedeniyle önem taşımaktadır. 2006 yılında gerçekleştirilen değişikliklerle Çevre Kanunu'nda stratejik çevresel değerlendirmenin tanımına yer verilerek stratejik çevresel değerlendirme ile ilgili usul ve esasların çıkarılacak bir yönetmelikte yer alacağını belirtilmiş olmasına rağmen, ilgili yönetmelik henüz çıkarılmadığından Türkiye'de stratejik çevresel değerlendirme mevzuatının mevcudiyetinden söz etmek mümkün değildir. Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi'ni esas alan bir stratejik çevresel değerlendirme yönetmeliğinin kabulü bu bağlamda, hem ülkemizde sadece proje düzeyinde uygulanan ÇED'in çevresel sorunlarla etkin mücadelede doğurduğu eksikliklerin giderilmesi hem de Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin ulusal programında ifade ettiği taahhütlerini yerine getirmesi bakımından büyük öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- Aydın, Mustafa: Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD), Planlama 2003/1, s. 19 vd.
- Balla, Stefan: Der Umweltbericht in der Strategischen Umweltprüfung nach dem neuen UVPG, NuR 2006, s. 485 vd.
- Bertling, Mario: Strategische Umweltprüfung, Plan-UVP (<http://www.hfv-speyer.de/hill/Lehrangebot/Sommersemester-2005/Instrumente/Referate/Bertling,%20Mario/Seminararbeit.pdf>) (15.05.2010)
- Bundesamt für Umwelt: Strategische Umweltprüfung (SUP) für Pläne und Programme (http://www.bafu.admin.ch/uvp/01065/index.html?lang=de&download=NHZLpZeg7t,lnp6I0NTU04212Z6ln1acy4Zn4Z2qZpnO2Yuq2Z6gpJCFfYJ5gGym162epYbg2c_JjKbNoKSn6A--) (15.05.2010)
- Callies, Christian, *Europäischer Umweltschutz durch Verfahren I – Die Plan-UVP bzw. Strategische Umweltprüfung als Beispiel*. (http://www.jura.fu-berlin.de/einrichtungen/we3/professoren/ls_calliess/onlinebeitraege/Paper33-Berliner_Online-Beitraege.pdf) (15.05.2010)
- Dietrich, Björn / Au, Christian / Dreher, Jörg, *Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaften*, Berlin 2003
- Ennöckl, Daniel / Rachauer, Nicolas, *Kommentar zum UVP-G*, 2. Auflage, Wien 2006.
- Epiney, Astrid, *Umweltrecht in der Europäischen Union*, 2. Auflage, Köln 2005.
- Erbguth, Wilfried / Schubert, Mathias, *Das Gesetz zur Einführung einer Strategischen Umweltprüfung und zur Umsetzung der Richtlinie 2001/42/EG (SUPG)*, ZUR 2005, s. 524 vd.
- Frenz, Walter, *Europäisches Umweltrecht*, München 1997.
- Ginzky, Harald, *Die Richtlinie über die Prüfung der Umweltauswirkungen bestimmter Pläne und Programme*, UPR 2002, s. 47 vd.
- Güneş, Ahmet M., *Biyolojik Çeşitliliğin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Korunması*, *TBB Dergisi*, 2009, S. 85, s. 35 vd.
- Güneş, Ahmet M., *Almanya’da Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulaması*, *İÜHFİM*, 2008, C. LXVI, S. 1, s. 39 vd.

- Güneş, Ahmet M., *Das Schutzregime der FFH-Richtlinie und seine Umsetzung in nationales Recht*, Aachen 2007
- Güneş, Yusuf / Coşkun, Aynur A., *Çevre Hukuku*, İstanbul 2004
- Hendler, Reinhard, *Zum Begriff der Pläne und Programme in der EG-Richtlinie zur Strategischen Umweltprüfung*, DVBl 2003, s. 227 vd.
- Hendler, Reinhard, *Das Gesetz zur Einführung einer Strategischen Umweltprüfung*, NVwZ 2005, s. 977 vd.
- Hendler, Reinhard, *Der Geltungsbereich der EG-Richtlinie zur Strategischen Umweltprüfung*, NuR 2003, s. 2 vd.
- Hoppe, Werner (Hrsg.), *Gesetz über Umweltverträglichkeitsprüfung*, 2. Auflage, Köln 2002
- Hoppe, Werner / Beckmann, Martin / Kauch, Petr, *Umweltrecht*, 2. Auflage, München 2000.
- Jans, H. Jan/ von der Heide, Ann-Katrin, *Europäisches Umweltrecht*, Groningen 2003
- Jarass, Hans D., *Grundstrukturen des Gesetzes über Umweltverträglichkeitsprüfung*, NuR 1991, s. 201 vd.
- Kloepfer, Michael, *Umweltschutzrecht*, München 2008.
- Kloepfer, Michael, *Umweltrecht*, 3. Auflage, München 2004.
- Kröger, Detlef / Klauß, Ingo, *Umweltrecht*, Berlin 2001.
- Peters, Heinz-Joachim / Surburg, Ulf, *Die Strategische Umweltprüfung bei Plänen und Programmen* (http://www.bpi-consult.de/bpidoc/Strategische_Umweltpruefung.pdf) (15.05.2010)
- Peters, Heinz-Joachim, *Die Strategische Umweltprüfung und ihre Auswirkung auf die planungsrechtliche Systematik*, KommJur 2005, s. 245 vd.
- Peters, Heinz-Joachim / Balla, Stefan, *Die Vorprüfung des Einzelfalls zur Feststellung der SUP-Pflicht*, ZUR 2006, s. 179 vd.
- Pietzcker, Christoph / Fiedler, Jost, *Die Umsetzung der Plan-UP-Richtlinie im Bauplanungsrecht*, DVBl 2002, s. 929 vd.
- Sangenstedt, Christof, *Vorstellung und Bewertung der Richtlinie der EG zur Strategischen Umweltprüfung*, in: Reiter, Sven (Hrsg.), *Neue Wege in der UVP*, Bonn 2001.
- Saygılı, Abdurrahman, *Çevre Hukuku Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, Ankara 2007.
- Saygılı, Abdurrahman, *Avrupa Birliği'nin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi'ne Kısa Bir Bakış*, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2004, C. 3, S. 2, s. 65 vd.

- Schink, Alexander, *Umweltprüfung für Pläne und Programme - Anwendungsbereich der SUP-Richtlinie und Umsetzung in deutsches Recht*, NVwZ 2005, s. 615 vd.
- Schink, Alexander, *Umweltprüfung für Pläne und Programme - Verfahrensanforderungen*, NuR 2005, s. 143 vd.
- Schmidt, Reiner / Kahl, Wolfgang, *Umweltrecht*, 7. Auflage, München 2006.
- Serter, Gencay, *Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) - Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.
- Sparwasser, Reinhard / Engel, Rüdiger / Voßkuhle, Andreas, *Umweltrecht*, 4. Auflage, Heidelberg 2003.
- Stöglehner, Gernot / Wegerer, Gerald, *Die Strategische Umweltprüfung - Ein Planungsinstrument in der Raumordnung?*, DISP 2004, s. 52 vd.
- Stürer, Bernhard, *Strategische Umweltprüfung in der Verkehrswegeplanung, Landes- und Regionalplanung*, UPR 2003, s. 97 vd.
- Surburg, Ulf, *Die neue EU-Richtlinie über die Strategische Umweltprüfung und deren Auswirkung auf die Verkehrsplanung, Straßenverkehrstechnik* 2002, s. 537 vd.
- Töllner, Andrea, *Anwendungsbereich und Umsetzung der Plan-UVP-Richtlinie*, Berlin 2004
- Turgut, Nükhet Y., *Çevre Politikası ve Hukuku*, Ankara 2009.
- Turgut, Nükhet, *Çevre Hukuku*, 2. Bası, Ankara 2001.
- Wolf, Joachim, *Umweltrecht*, München 2002 .
- Yücel, Muzaffer / Peker-Say, Nuriye, *Avrupa Birliği Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönerge Taslağı ve Türkiye'deki Durum* (<http://ekutuphane.cmo.org.tr/pdf/732.pdf>) (15.05.2010)